

De appel Jansen von Welten

Een appel uit Zuid-Limburg

Op de website van de Loorenhof (www.deloorenhof.nl), een site gewijd aan een jonge buurtboomgaard te Heerlen, staat een artikel van Wim Thijssen over de afkomst van de appel Jansen von Welten. Hier een ingekorte versie van dit artikel, waarbij de uitgebreide genealogische informatie over de verschillende takken van de familie Jansen in het gehucht Welten is weggelaten.

Verrassend nieuws

In mei 2010 stuurde Frans Voncken van het IKL Limburg het bestuur van de Loorenhof een mail door van Willi Hennebrüder, die voor de Bund für Umwelt und Naturschutz in Lemgo een databank van fruitsoorten (www.obstsor-tendatenbank.de) onderhoudt en op zoek was naar de herkomst van een oud appelras dat hij in Engeland gevonden had en dat de naam Jansen von Welten draagt.

En inderdaad: in de meer dan 3500 fruitrassen omvattende Engelse National Fruit Collection zit, als aanwinst 1947-259, een appel die Jansen von Welten heet en waarover vermeld wordt: *Raised by Jansen at Welten, near Aachen, Germany. Fruit was received by Diel, a german pomologist in 1823. Fruits have fairy firm, fine flesh with a sweet, aromatic, nutty flavour. Er staat een foto van de appel bij:*

Jansen von Welten staat er. Dat doet vermoeden dat het een Duitse appel is. Hennebrüder vindt informatie over de herkomst van de appel in de pomologische handboeken uit de 19de eeuw. Meer precies wordt daarin vermeld dat Welten “op drie uur gaans” van Aken ligt. Hennebrüder denkt dat Welten bij Heerlen goed past in die beschrijving, maar dit is in tegenspraak met een vermelding in het tijdschrift *Praktischer Ratgeber im Obst- und Gartenbau* uit het jaar 1902 dat de Jansen von Welten geen Hollandse maar een echt Duitse appel is. Maar in Duitsland ligt nergens een Welten. Bij de Loorenhof was men aangenaam verrast door dit bericht en twijfelde men er geen moment aan dat de Jansen van Welten wel degelijk uit Welten kwam. Een Welten dat op drie uur gaans van Aken ligt, kan alleen Welten bij Heerlen zijn.

Welten was tot voor kort een boe-rendorp was dat tot in zijn kern doordrongen was van boomgaarden (zie luchtfoto). Welten was eens gekend vanwege het fruit, de Weltenaren daarom ook als de vlaaivreters, een spotnaam die de carnavalsvereniging nu als een geuzennaam voert. Dat de Jansen van Welten hier vandaan komt is dus helemaal geen absurde veronderstelling. Wel is het vreemd dat de kennis van het bestaan van dit in de pomologische literatuur ooit zeer geprezen ras in Welten blijk-

baar helemaal verloren gegaan is. Het is de vraag of na het rigoureuze rooien van de Weltense boomgaarden hier überhaupt nog ergens een Jansen van Welten behouden is. Wij hebben er geen gevonden.

Op een door de RAF in 1944 gemaakte luchtfoto is te zien dat Welten toen praktisch nog een lintdorp was (van bovenaf de Pijnsweg die overgaat in de Weltertuinstraat) dat omgeven was door boomgaarden. In de rechter-benedenhoek herkent men de Weltervijver, iets links daarvan de kerk (bron: Fotocollectie Rijkheyd).

Het mailtje uit Lemgo is daarom inspirerend nieuws. De vereniging De Loorenhof heeft intussen het nodige gedaan om de Jansen van Welten terug te halen naar Welten. Zij heeft bij verschillende boomkwekers exemplaren besteld die, als alles goed gaat, in het najaar van 2011 in de boomgaard geplant kunnen worden. We zullen de Jansen van Welten feestelijk onthalen. Want op grond van wat de handboeken zeggen, verdient de Jansen van Welten zeker een plaats naast het Eijsdener en het Gronsvelder klumpke en de Reijmerstokker KroonreINETTE. De

pomologische literatuur spreekt immers over een “hochst schätzbare Frucht” die de “häufigste Anpflanzung verdient.” De boom “wächst gut, ist sehr fruchtbar, nicht empfindlich und gedeiht in jedem Boden” en levert “ein schöner, köstlicher, ansehnlich grosser, haltbarer Winterapfel.”

Eduard Lucas nam hem in 1871 op in zijn Auswahl werthvoller Obstsorten¹. Voor de waardering van de kwaliteit van de Jansen van Welten spreekt ook dat hij een van de 224 appelrassen is (uit vele honderden) die opgenomen werd in Arnoldis Obstcabinet, een collectie van natuurgetrouwe porselein fruitmodellen².

Gezegd moet worden dat over de Jansen van Welten ook minder positieve oordelen gegeven werden. Zo vond Samuel Berghuis in zijn De Nederlandsche Boomgaard (Groningen 1868) de appel wel fraai maar niet voortreffelijk en niet algemeen aan te bevelen. En Jan ten Doornkaat-Koopman was in zijn Pomologische Notizen (Bremen 1870) veel minder te spreken over de door Oberdieck e.a. zo geprezen Jansen van Welten die het bij hem in Ost-Friesland niet goed wilde doen. Hij beleefde aan geen van de door hem aangeplante bomen veel plezier. Zij groeiden weliswaar krachtig, maar werden allen aangetast door kankers en droegen weinig vruchten die bovendien van matige kwaliteit waren.

De herkomst

Dat de Jansen van Welten uit Welten komt lijkt geen twijfel. De vroegste vermeldingen verwijzen er duidelijk naar. En ook de synoniemen voor de appel doen dat: Reinette von Welten, Rosenapfel von Welten. De oudste beschrijving vinden we in het laatste deeltje (1832) van de door August Friedrich Adrian Diel (1756-1839) tussen 1799 en 1832 samengestelde Versuch einer systematischen Beschreibung in Deutschland vorhandener Kernobstsorten. Daar staat te lezen: Herr Jansen in Welten, 3 Stunden von Aachen, ist der

Erzieher dieser so schönen, als vortrefflichen Frucht. August Diel heeft het duidelijk over de heer Jansen in Welten. In een voetnoot licht hij toe hoe hij aan de appel komt. In 1823 kreeg hij, via een heer Hamell in Keulen, een ent van een heer J.E. Pfenning in Aken en in 1826 heeft Pfenning hem een kistje van deze appels “vom allerersten Rang” toegestuurd³. Een jaar later is hij in het Systematisches ausführliches Verzeichniss der vorzüglichsten in Deutschland vorhandenen Obstsorten van F.W. Witter (Celle 1833) opgenomen onder de naam ‘Rothe Reinette von Welten’.

Maar het meest harde bewijs voor Welten als plaats van herkomst vinden we in deel 7 van de Annales de Pomologie Belge et étrangère van 1859. Daarin schrijft Alfred Loisel, een gerenommeerd pomoloog uit Valkenburg, die zelf diverse appel- en perenrassen heeft ontwikkeld, dat de appel ongeveer 70 jaar eerder als toevalsaailing door een kweker in de buurt van Heerlen is gevonden. Interessant is dat hij eraan toevoegt dat deze zeer geschikte appel zich niet snel heeft kunnen verspreiden omdat de kweker niemand toestond stekken te nemen. Pas na zijn dood is de teelt op gang kunnen komen⁴. Loisel noemt de appel in 1859 de double Agathe, maar corrigeert zich in 1869 als hij Oberdieck schrijft dat hij identiek is aan de appel die als Jansen von Welten te boek staat. Daarbij wordt ook vermeld dat rector Stassen van Welten heeft laten weten dat de Jansen von Welten in Welten gewoonlijk Aagje of Dubbele Aagje genoemd wordt⁵. We mogen uit deze gegevens afleiden dat de Jansen van Welten vele jaren ouder is dan zijn naam en dat hij in Welten als Aagje of dubbel Aagje (Loisel schrijft double Agatha) gekend werd, terwijl hij door Diel de pomologische literatuur inging als de Jansen von Welten.

De naamgever

Afgaande op de informatie die Alfred Loisel ons geeft, moet de Jansen van Welten dus al rond 1790

De afbeeldingen

Een eerste afbeelding van de appel vinden we in het tweede deel (1837) van Johann Freiherr von Aehrenthals Deutschlands Kernobstsorten – dargestellt in Abbildungen nach der Natur, 3 Bände, Leitmeritz, 1833-1842.

De later verschijnende platen geven een iets ander beeld. In het door Christian Eduard Langenthal uitgegeven Deutsches Obstcabinet in naturgetreuen fein colorirten Abbildungen zu Dittrich's systematischem Handbuche der Obstkunde (Jena 1853-1862) ziet hij er als volgt uit:

De afbeelding in de Deutsche Pomologie van Wilhelm Lauche (Berlin 1882-1883) komt daarmee overeen:

Zo ook de afbeelding in De Nederlandsche Boomgaard van Samuel Berghuis (1868):

Het 'natuurgetrouwe' porseleinen model in Arnoldi's Obstcabinet geeft de Jansen van Welten een meer rode schil:

Oberdieck tekent daarbij in 1868 aan dat hiervoor een in het zuiden gegroeide appel model gestaan moet hebben, want in het noorden zijn zij meer gestreept en minder rood.

En dan is er nog de afbeelding die Alfred Loisel in 1868 van de Double Agathe geeft, die dus bij nader inzien ook de Jansen van Welten is, maar die er toch weer anders uitziet:

ontdekt en ontwikkeld zijn. Is nog te achterhalen wie die "obteneur jaloux", die begerige kweker, was die de verspreiding van zijn vondst tegenhield? Wie was die "Herr Jansen in Welten" wiens naam aan de appel verbonden is? Het gegeven dat de verspreiding van de appel pas in de twintiger jaren van de 19e eeuw op gang komt, doet denken dat de betreffende Jansen rond 1820 gestorven moet zijn.

Na uitgebreid genealogisch onderzoek komt Wim Thijssen tot de conclusie dat er uiteindelijk als kandidaten een drietal takken van de families Janssen overblijft, die aan het eind van de 18e en in de eerste helft van de 19e eeuw op drie hoeves actief waren in het Welten, een dorpje dat in die tijd niet meer dan zo'n 300 zielen, volwassenen en kinderen, telde.

Lokaal was de appel als Aagje of dubbele Aagje gekend. In de pomologie heeft zich evenwel de naam Jansen van Welten doorgezet. En omdat hij naar de kweker genoemd is, zou hij eigenlijk Janssen van Welten moeten heten. We

weten, dankzij Loisel, dat het een toevalszaailing van het ras Agatha was die al vóór 1800 gevonden werd en dat de verspreiding ervan pas na de dood van de vinder op gang kon komen. Wie van de drie in aanmerking komende Janssens die starre kweker was die de verspreiding zo lang heeft opgehouden, kunnen we niet met zekerheid zeggen. En de kans dat we nog een document vinden waaruit een eenduidige verwijzing naar de persoon van de kweker wordt aangetroffen, is niet groot. Maar dat alles doet er ook niet zo veel toe. Dat de Janssen van Welten alias het dubbele Aagje uit Welten stamt valt in ieder geval niet te betwijfelen. We zullen hem daarom als een deel van Weltens erfgoed in de boomgaard Loorenhof gaan koesteren en, wie weet, van hieruit aan een tweede carrière helpen.

Literatuur:

1. A.F.A. Diel, *Versuch einer systematischen Beschreibung der vorzüglichsten in Deutschland vorhandener Kernobstsorten*. 6. Bändchen Aepfel und Birnen. Stuttgart und Tübingen 1832;
F. Jahn, E. Lucas und J.G.C. Oberdieck, *Illustriertes Handbuch der Obstkunde*. Band I. Aepfel. Stuttgart 1859;
W. Lauche, *Deutsche Pomologie*. Band I. Aepfel. Berlin 1882;
S. Berghuis *De Nederlandsche Boomgaard*. Deel I. Groningen 1868;
E. Lucas *Auswahl werthvoller Obstsorten - nebst kurzer Angabe ihrer Merkmale und Cultur*. Band I Tafeläpfel. Ravenburg 1871.
2. De koopman en porseleinfabrikant Heinrich Arnoldi (1813-1885) liet de modellen maken vanaf 1856. Het model van de Jansen van Welten moet dus vrij vroeg gemaakt zijn, want het wordt in 1862 genoemd in de lijst van tot dusver geproduceerde modellen in het *Monatsschrift für Pomologie und praktischer Obstbau* (p.190).
3. Pfenning's introduceerde de appel als Couronne des Pommes. Deze naam heeft geen ingang gevonden voor de appel, wel voor een appeldessert!
4. (p. 23-24). Hetzelfde was al in 1850 in het *Journal d'Horticulture pratique de la Belgique* (Volume 7, p. 251) door Loisel bekend gemaakt: de appel was meer dan 60 jaar geleden door een Limburgse boer verkregen uit een zaailing van het ras Agathe, maar werd pas sinds enkele jaren verspreid.
5. *Illustrierte Monatshefte für Obst- und Weinbau*. V. Jahrgang, 1869, p.265.